

بازشناسی مولفه‌ها و ابعاد توسعه فرهنگی مدارس به منظور دستیابی به مدل مناسب

فرانک موسوی (مسئول مکاتبات)

دانشیار مدیریت آموزشی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران
frnkmosavi@yahoo.com

چکیده

هدف از انجام این پژوهش کنکاش مؤلفه‌ها و ابعاد توسعه فرهنگی مدارس به منظور ارائه مدل توسعه فرهنگی مدارس بوده است. رویکرد پژوهش کیفی و از روش نظریه داده بنیاد استفاده شده است. جامعه آماری شامل تمامی مدیران و معاونان مدارس مقطع ابتدایی شهر کرمانشاه بوده است. برای گردآوری داده‌های کیفی با ۲۳ نفر از مدیران و معاونان مجرب و نمونه مدارس مصاحبه صورت پذیرفت. روش نمونه‌گیری به صورت هدفمند تا جایی ادامه یافت که پژوهشگر با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته با اعضای نمونه به اشباع نظری رسید. در این پژوهش به منظور گردآوری داده‌ها از روش کتابخانه‌ای، مصاحبه نیمه ساختار یافته استفاده شد. به منظور محاسبه پایایی از روش پایایی بین دو کدگذار استفاده شد که نتایج بیانگر پایا و روا بودن مصاحبه است. با استفاده از نتایج حاصل از بررسی مبانی نظری و پیشینه پژوهش و تجزیه و تحلیل محتوای مصاحبه‌ها، ابعاد توسعه فرهنگی مدارس شناسایی شده و طی ۳ مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی الگوی توسعه فرهنگی مدارس در ۶ مقوله اصلی شرایط علی، پدیده محوری (کنکاش مؤلفه‌ها و ابعاد توسعه فرهنگی مدارس: شامل ۳ مقوله اصلی اهداف، ویژگی‌ها، شیوه اجرا و ۱۴ مقوله فرعی)، راهبردهای توسعه فرهنگی، زمینه‌ها، شرایط مداخله‌گر و پیامدهای توسعه فرهنگی جهت بهره‌برداری در مدارس ارائه شد. با انجام این پژوهش، مولفه‌ها و ابعاد توسعه فرهنگی مدارس شناسایی شده و مدل توسعه فرهنگی مدارس طراحی می‌شود. بنابراین مدل قابل‌اعتمادی را از توسعه فرهنگی مدارس ارائه خواهد کرد تا مدیران و برنامه‌ریزان آموزش و پرورش بتوانند در جهت بهبود وضعیت موجود از آن استفاده نمایند.

واژگان کلیدی: توسعه فرهنگی مدرسه، ابعاد توسعه فرهنگی، نظریه داده بنیاد

مقدمه

گفتگوها برای دهه‌های بعد ارزشمند و حتی مرجع بوده است. این اجلاس مطرح کرد که توسعه متوازن تنها با ادغام عوامل فرهنگی تضمین می‌شود و موضوع فرهنگ باید در عمومی‌ترین راهبردهای توسعه گنجانیده می‌شود. این جلسات پیشنهادهایی را برای سازمان یونسکو ارسال کرد که دهه ۱۹۸۸ تا ۱۹۹۷ میلادی را باید دهه توسعه فرهنگی نام‌گذاری کند. حول محور این موضوع اسناد و نشریات و پژوهش‌های گسترده‌ای در بسیاری از کشورهای جهان انتشار یافت. بر مبنای این اجلاس و پیشنهادها سازمان یونسکو همه اشکال توسعه از جمله توسعه انسانی در هر کشوری باید به عوامل فرهنگی ختم شود. همچنین بعد فرهنگی توسعه به‌عنوان نوعی درک برای راه‌های زندگی مشترک بشر به‌عنوان یک متغیر برای رشد اقتصادی و رفاه بیشتر است. در سال ۱۹۹۸ در استکهلم اجلاس بین‌دولتی برای سیاست‌های توسعه فرهنگی برگزار شد که بر یک سری اصول تأکید کرد که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از رابطه بین فرهنگ و توسعه پایدار، نقش فرهنگ در جامعه جهانی، نقش فرهنگ در کاهش فقر، احترام به آزادی فرهنگی، احترام به هویت‌های فرهنگی، تحمل اختلافات فرهنگی در چارچوب ارزش‌های دموکراتیک، عدالت اجتماعی و احترام به وحدت سرزمینی (Martinell, 2012)؛ بنابراین توسعه به معنای عام بدون توسعه فرهنگی اصلاً امکان‌پذیر نیست و رکن اساسی توسعه، توسعه فرهنگی است و رشد مؤلفه‌های فرهنگی از جمله وجدان کاری، همت، اراده، خواست، هدفمند بودن و سایر مؤلفه‌های فرهنگی است و ایجاد رشد این مؤلفه‌های فرهنگی بدون آموزش و پرورش قوی امکان‌پذیر نیست فلذا اول تحول در آموزش و پرورش باید ایجاد شود و بعد تحول فرهنگی توسعه جامعه (ابان و خدائشناس، ۱۳۹۴). مدرسه اساس و زیربنای هرگونه توسعه و تغییر در جامعه به شمار می‌رود. چون با تربیت و شکوفایی توانایی‌ها و ظرفیت‌ها و استعدادها و خلاقیت‌ها در دانش‌آموزان، به تدریج جامعه به سمت توسعه و شکوفایی هدایت می‌شود (Quoted by Hydarifard, 2016).

توسعه‌یافتگی نیازمند نظام تربیتی است، در پرتو آموزش است که انسان‌ها متحول می‌شوند و در فرهنگ و فلسفه حیاتی که به آن معتقدند، استحکام روانی، شخصیتی و اجتماعی پیدا می‌کنند. به همین دلیل است که آموزش بن‌مایه پیشبرد توسعه انسانی است (نظری و همکاران، ۱۳۹۷). مفهوم توسعه فرهنگی عبارت است از دگرگونی که از طریق تراکم برگشت‌ناپذیر عناصر فرهنگی در یک جامعه معین صورت می‌پذیرد و بر اثر آن، جامعه کنترل مؤثرتری را بر محیط طبیعی و اجتماعی اعمال می‌کند. از مجموع تعاریف و نظریه‌های که درباره توسعه فرهنگی بیان شد، می‌توان مهم‌ترین شاخص‌های توسعه فرهنگی را به‌قرار زیر برشمرد: ۱. عقل‌گرایی و اهمیت دادن به نقش عقل ۲. نگاه مثبت به دنیا و امور دنیوی ۳. رویکرد تعاملی با دیگر فرهنگ‌ها ۴. باور به آزادی بیان (پهلوان، ۱۳۷۸). فرهنگ و توسعه دو مفهوم هستند که در سال‌های اخیر برخی ایده‌ها و نظریات آن‌ها را کنار هم قرار داده‌اند، در این راستا ارگانی همچون آموزش و پرورش که بر توسعه انسانی تأکید دارد از این مسئله مهم غافل نبوده است. اساساً فرهنگ یکی از مهم‌ترین عوامل تحقق توسعه است، از این رو توسعه فرهنگی هم یکی از پیش‌شرط‌های بنیادی تحقق توسعه و هم یکی از آرمان‌های بنیادی توسعه در هر جامعه است، از این رو بیشتر صاحب‌نظران توسعه، از جمله کارگزاران و مسئولان سازمان ملل متحد، تأکید خاصی بر فرهنگ به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تحقق توسعه دارند (فابریزیو، دزیو و دیگران، ۱۳۷۸، فکوهی، ۱۳۷۹، الیاسی، ۱۳۶۸، توسلی، ۱۳۷۳). (Marana, 2011) سازمان یونسکو، توسعه فرهنگی را این‌گونه تعریف کرده است که توسعه و پیشرفت زندگی فرهنگی یک جامعه باهدف تحقق ارزش‌های فرهنگی، به صورتی که با وضعیت کلی توسعه اقتصادی و اجتماعی هماهنگ شده باشد (غلامی، ۱۳۹۰: ۵۵). اجلاس جهانی سیاست‌های فرهنگی که در سال ۱۹۸۲ در مکزیک برگزار شد، حول محور ارتباط توسعه و فرهنگ به گفتگو و توافق رسیدند که بازتاب این

نهاد آموزش و پرورش صورت گیرد. منافی شرف‌آباد و زمانی (۱۳۹۱) در تحقیقی به نام نقش نظام آموزش و پرورش در توسعه فرهنگی جامعه با شیوه کیفی و از نوع تحلیل اسنادی نشان دادند که امروزه با توجه به تغییر و تحولات سریع و نیز فناوری‌های موجود روبه رشد، نوع، نگرش، طرز تفکر، تلقیات افراد و در نتیجه شیوه و سبک زندگی آن‌ها دچار تغییر شده و به تبع آن، عناصر معنوی فرهنگ نیز تحت الشعاع قرار گرفته است؛ بنابراین باید نظام آموزش و پرورش وارد عمل شده و دانش‌آموزان را در عرصه‌هایی چون... کمک نماید. نیسانی و رامشگر (۱۳۹۲) در تحقیقی به نام نقش فعالیت‌های فرهنگی در توسعه فرهنگی جامعه به این نتیجه رسیدند که توسعه فرهنگی یکی از اساسی‌ترین ابعاد توسعه و زیربنای توسعه اقتصادی و اجتماعی است. بابایی فرد (۱۳۸۹) در تحقیقی به نام توسعه فرهنگی و توسعه اجتماعی در ایران با استفاده از روش پیمایش به این نتیجه رسید که توسعه فرهنگی در ایران با موانع متعددی همچون آسیب‌های هویتی و فرهنگی، فقدان روحیه فردگرایی، در معنای اصالت فردیت، فقدان شرایط تکثر فکری و فرهنگی و ضعف سرمایه فکری و فرهنگی مواجه است. مسلماً چنین پدیده‌ای می‌تواند نقش اساسی در عدم توسعه اجتماعی داشته باشد. ابراهیم‌زاده و ناظم (۱۳۹۷) در پژوهشی نشان دادند که با توجه به ۱۱۳ شاخص شناسایی شده، تعداد چهار مؤلفه شایستگی‌های فردی، شایستگی‌های بین فردی، شایستگی‌های مدیریتی و شایستگی‌های علمی و تخصصی شناسایی شد. همچنین هر چهار مؤلفه اثر مثبت و معناداری بر شایستگی مدیران مدارس ابتدایی داشتند که شایستگی‌های مدیریتی بیشترین تأثیر را بر آن داشت. پناهی (۱۳۹۳) در مقاله توسعه فرهنگی ضرورت توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به این نتیجه می‌رسد که توسعه عرصه‌های گوناگون جامعه بدون توسعه فرهنگ نه می‌تواند مداوم و پایدار باشد و نه می‌تواند در جهت خودشکوفایی

اصطلاح فرهنگ مدرسه غالباً به فرهنگ‌سازمانی مستقر در زمینه تحصیلی (Schoen & Teddlie, ۲۰۰۸) گفته می‌شود که فرضیات، کنوانسیون و اصول اولیه مشترک اعضای مدرسه را تشکیل می‌دهد (Maslowski, ۲۰۰۱). فرهنگ مدرسه بسیار مهم است زیرا عادات، سنن و رسوم را به نمایش می‌گذارد (استول، ۱۹۹۹) و تعامل معلم و دانش‌آموز و همچنین تعامل بین معلمان را شکل می‌دهد (پاورز، ۲۰۰۹). شناخت فرهنگ مدارس و ویژگی‌های آن به‌عنوان یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر مطرح گردیده است. پژوهشگرانی همانند گرونرت^۱، والتین^۲ (۱۹۹۸) و فالن^۳ (۱۹۹۴) که مطالعات عمده آن‌ها در قلمرو مدیریت آموزشی است به مدیران مدارس پیشنهاد می‌نمایند قبل از انجام هر فعالیتی در مدارس ابتدا فرهنگ آن را مورد شناسایی قرار دهند و هنگامی که به شناخت و درک فرهنگ دست یافتند می‌توانند ایده‌ها و عقاید خود را در مدرسه به کار برند، بدون شناخت فرهنگ مدرسه هرگونه تلاشی به شکست منجر خواهد شد. پورکی و اسمیت (۱۹۸۶) عقیده دارند که مدرسه کانون تغییرات و فرهنگ هدف آن است و در بلندمدت هرگونه تغییر در فرهنگ مدارس موجب تغییر در فرهنگ سایر سازمان‌ها می‌گردد. (احمدی، ۱۳۸۰:۱۰۱). با این اوصاف، تحقیقات جدید در زمینه فرهنگ مدرسه کم است. اگرچه تجزیه و تحلیل‌های زیادی در زمینه فرهنگ‌های سازمانی و تعلیمات بسیاری در زمینه این یافته‌ها به مدارس دولتی وجود دارد، پژوهشگران تعلیم و تربیت کمتر این یافته‌ها را مستقیماً در مدارس امتحان کرده‌اند (صفری و همکاران، ۱۳۹۴:۵). در ادامه به برخی پژوهش‌ها که در ارتباط با موضوع تحقیق صورت گرفته است پرداخته می‌شود: ابان و خدائشناس (۱۳۹۴) در تحقیقی به نام نقش آموزش و پرورش در توسعه علمی، فرهنگی و اجتماعی با استفاده از روش اسنادی و به تفکیک در سه بعد علمی، فرهنگی و اجتماعی، پرداخته و به این نتیجه رسیده است که توسعه فرهنگی قبل از جامعه باید در

^۱ Grunert^۲ Valentine^۳ Falun

و تکامل انسانی قرار گیرد. احمدی (۱۳۸۰) در تحقیقی به نام فرهنگ مدارس و رابطه آن با احساس معلمان به این نتیجه رسیدند که چهار بعد پیوند اداری، پیوند فرهنگی، پیوند ضعیف و پیوند قوی تا حدود زیادی بر فرهنگ مدارس تأثیر دارند. صفری و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی به نام تحلیلی بر فرهنگ مدرسه به این نتیجه رسیدند که تغییر دادن فرهنگ یک مدرسه در بهترین حالت کار دشواری است، اما یک‌رویه‌ی کلی برای ارتقای فرهنگ یک مدرسه استراتژی تغییر هنجارهاست. صفری و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیقی به نام شناسایی عوامل توسعه‌دهنده فرهنگ کارآمدی جمعی معلمان شهر تهران از دیدگاه خبرگان با استفاده از مصاحبه نیمه ساختاریافته بر اساس عواملی هشت‌گانه مدلی ارائه کردند که می‌تواند راهنمای برنامه ریزان و سیاست‌گذاران آموزشی کشور قرار گیرد. از طرفی، فرهنگ کارآمدی جمعی معلمان زمانی توسعه پیدا می‌کند که عوامل هشت‌گانه و راهکارهای ارائه‌شده موردتوجه قرار گیرند. شیانوجو دوان^۴ و همکاران (۲۰۱۸) در تحقیقی به نام فرهنگ مدرسه و تأثیرگذاری فرهنگی، نقش رضایت شغلی معلمان به بررسی ۶ مدرسه راهنمایی و متوسطه در جنوب پکن در چین با استفاده از ابزار پرسش‌نامه به این نتیجه رسیدند که بین فرهنگ مدرسه، رضایت شغلی معلمان و اثربخشی مدرسه رابطه معناداری وجود دارد. اسکات^۵ (Scott, 2016) در تحقیقی باهدف عوامل توسعه‌دهنده فرهنگ مثبت اندیشی آموزشی معلمان در مدارس دریافت که ساختار توانمند ساز و توانمندسازی معلمان منجر به افزایش کارآمدی معلمان می‌گردد. جی. پی. سارتر (۱۹۹۸) مقاله‌ای تحت عنوان توسعه فرهنگی عامل پیشرفت جامعه را مورد پژوهش قرار داده است. او به این نتیجه می‌رسد که توسعه و پیشرفت باهم متفاوت هستند و پیشرفت یعنی توسعه فرهنگی و نه فرهنگ توسعه. گلدبارد، آرلین^۶ (۲۰۰۸) در تحقیقی تحت عنوان توسعه فرهنگی و اجتماعی در آموزش عالی با روش توصیفی

گزارشی در خصوص برنامه درسی ارائه داده است و در این تحقیق به بررسی فرصت‌هایی جهت توسعه فرهنگی جامعه و همچنین مربیان و سازمان‌هایی که وظایفشان همکاری با دیگر اعضای جامعه برای بیان هویت نگرانی‌ها از طریق هنر و ارتباطات رسانه‌ای و همچنین اشاعه فرهنگی در جامعه است، پرداخته است. با توجه به این‌که ایران در حال گذار از تغییرات اجتماعی است، ضرورت دارد نهاد آموزش و پرورش سهم بیشتری را در قبال جامعه بر عهده گیرد و خود را از قیدو بندهای آموزشی و مناسبات سنتی رها سازد و زمینه‌های شکل‌گیری آموزش و پرورش فرهنگ‌گرا و مقوم توسعه پایدار را فراهم کند. با عنایت به این امر توجه به توسعه فرهنگی و مؤلفه‌های آن در میان معلمان و مدیران و دانش‌آموزان از اهمیت چشم‌گیری برخوردار است. بدیهی است چنین امری نیازمند شناسایی و کنکاش مؤلفه‌های توسعه فرهنگی و ارائه مدل در این زمینه است که در این تحقیق به دنبال آن هستیم. در این راستا این تحقیق در پی پاسخ به این سؤالات است:

۱. شرایط علی در توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟
۲. مقوله‌های محوری در توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟
۳. زمینه‌های توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟
۴. راهبردهای توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟
۵. عوامل مداخله‌گر توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟
۶. پیامدهای توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟
۷. مدل توسعه فرهنگی مدارس مبتنی بر نظریه داده بنیاد چگونه است؟

روش پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر از نوع کیفی و راهبرد آن مبتنی بر نظریه داده بنیاد است. در دل این روش از رهیافت سیستماتیک برای دستیابی به مدل توسعه فرهنگی مدارس استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه مدیران و معاونان مدارس مقطع ابتدایی شهر کرمانشاه بود. روش

^۶ Arlin

^۴ Xiaojo Duan
^۵ squat

نمونه‌گیری، هدفمند بود. در این راستا، نمونه‌ها متشکل از صاحب‌نظرانی بودند که آگاهی بیشتری نسبت به موضوع پژوهش داشته و می‌توانستند پاسخ‌های غنی‌تری به سؤال‌های پژوهش بدهند. برای گردآوری داده‌ها، با ۲۳ نفر از خبرگان مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته انجام شد که مشخصات آن‌ها به شرح جدول ذیل است.

جدول شماره ۱: توزیع جمعیت شناختی مشارکت‌کنندگان در پژوهش

سابقه خدمت		رتبه شغلی			مدرک تحصیلی			پست		جنسیت	
کمتر از ۲۰ سال	بیشتر از ۲۰ سال	عالی حرفه‌ای	خبره حرفه‌ای	ارشد حرفه‌ای	دکتری	فوق‌لیسانس	لیسانس	معاونت	مدیریت	زن	مرد

مقولات و مفاهیم بر اساس، مدل مشخص و ارائه شد؛ لازم به یادآوری است که با توجه به اینکه ماهیت پژوهش نیازمند واکاوی دقیق دیدگاه مشارکت‌کنندگان در خصوص موضوع مورد مطالعه است، روند کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌ها، به صورت دستی انجام گرفت. درنهایت، جهت اطمینان از معتبر بودن یافته‌های حاصل از تحلیل‌های کیفی، بر اساس، معیارهای ارائه‌شده توسط کرسول و میلر (Creswell & Miller, 2000)، از روش بازبینی توسط اعضا (۳ نفر از مصاحبه‌شوندگان) استفاده شد؛ و درنهایت الگوی توسعه فرهنگی مدارس در شش مقوله اصلی شرایط علی، پدیده محوری، راهبردهای توسعه فرهنگی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر و پیامدهای توسعه فرهنگی مدارس تدوین و ارائه شد.

یافته‌ها

با توجه به نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل و کدگذاری مصاحبه‌های انجام‌شده، الگوی توسعه فرهنگی در مدارس در شش مقوله اصلی، شرایط علی، پدیده محوری، راهبردهای توسعه فرهنگی مدارس، زمینه‌های توسعه فرهنگی، شرایط مداخله‌گر و پیامدهای توسعه فرهنگی در مدارس گنجانده‌شده که در ادامه به تفصیل، هرکدام از این مقوله‌ها ارائه‌شده است.

۷	۱	۳	۷	۱۳	۱۷	۶
---	---	---	---	----	----	---

قبل از مصاحبه در مورد اهداف و اهمیت پژوهش با مصاحبه‌شوندگان صحبت شد تا در مورد اطلاعاتی که ارائه می‌دهند، نهایت دقت را داشته باشند. مصاحبه‌شوندگان در طی این زمان در فضایی دوستانه و غیررسمی، نظرات و تجربیات خود را بیان کردند. بعد از انجام مصاحبه‌ها، ابتدا چندین بار متن یادداشت‌های مصاحبه‌ها خوانده شد تا درک کلی از متن به دست آید و سپس سطر به سطر متن مصاحبه‌ها مرور و بررسی شد تا مفاهیم مهم و کلیدی استخراج شوند، درنهایت مفاهیم مهم و کلیدی استخراج‌شده کدگذاری و سازمان‌دهی شدند تا ابعاد توسعه فرهنگی مدارس از داده‌ها استخراج شوند. برای تجزیه و تحلیل داده‌های استخراج‌شده از متن مصاحبه‌ها از روش تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی (تحلیل محتوای کیفی و فرآیند کدگذاری) استفاده شد. تحلیل اطلاعات در این مدل طی سه مرحله: کدگذاری باز، محوری و انتخابی، تدوین شده است. به این منظور، در مرحله کدگذاری باز، پس از مرور و سازمان‌دهی متون مصاحبه‌ها، کدها یا مفاهیم اولیه شناسایی و در ادامه کدهای مشابه در طبقه‌های خاصی قرار گرفتند. سپس، برای هر یک از این طبقات عناوینی که نمایانگر کل کدهای آن طبقه باشند، انتخاب شد. در مرحله کدگذاری محوری، ارتباط بین پدیده محوری و سایر

جدول شماره ۲: یک نمونه از کدگذاری باز بر اساس بخشی از یک مصاحبه

جدول شماره ۳: مقوله‌ها و کدهای باز مربوط به پدیده محوری (توسعه فرهنگی در مدارس)

کدگذاری انتخابی	کدگذاری محوری		کدگذاری باز
	مقولات اصلی	مقولات فرعی	خلاصه‌ای از کدهای باز
پدیده محوری	اهداف	آزادی بیان	انجام گفتگوی‌های آزاد و غیررسمی با معلمان و دانش‌آموزان تشکیل مستمر جلسات مشورتی با عوامل مدرسه
		ایجاد آرامش و آسایش در محیط مدرسه	ایجاد محیطی امن برای طرح مشکلات شخصی توسعه جو مراقبتی در مدرسه ایجاد محیطی امن برای یادگیری انجام کارهای جمعی، گروهی و عملی مدرسه
		فرهنگ مشارکت	شناسایی کانون‌ها و بسترهای آسیب‌زا در مدرسه و جامعه بهبود رفتارها و عادات و رسوم دانش‌آموزان و معلمان آموزش آداب اجتماعی در بین دانش‌آموزان
		یکپارچگی	ایجاد ارتباطات بهینه بین کادر آموزشی و دانش‌آموزان هم هدف و هم جهت بودن مدیران و کارکنان مدرسه
		ترغیب کار تیمی	توسعه فضای رقابتی فرهنگی تعاملات گروهی در بین دانش‌آموزان یادگیری مشارکتی در بین دانش‌آموزان
		ویژگی	عدالت جنسیتی
	کرامت انسانی		احترام و اعتماد متقابل در بین دانش‌آموزان ترویج حس انسان‌دوستی، زیبایی دوستی

		صلح و دوستی، عشق‌ورزی در بین دانش‌آموزان
	تعاملات گروهی و تقویت روحیه گروهی	تولید ایده‌های نوین - پیوند گروهی - طرح ایده‌های نوآورانه - آینده‌نگری و آینده‌پژوهی تعامل با فرهنگ‌های مختلف در بین دانش‌آموزان توسعه فضای رقابتی فرهنگی در بین عوامل مدرسه و دانش‌آموزان
	آزادی عمل معلمان	طراحی و اجرای برنامه‌ها بر اساس آزادی عمل توسط خود معلمان تکریم حقیقی و واقعی مقام و منزلت معلمان به‌عنوان مهم‌ترین رکن دستیابی به تحول توسعه مهارت‌آموزی به‌جای حافظه محوری و توجه به فعالیت‌های تربیتی
	ارتقا یادگیری	دانش‌آموزی محوری در کلاس درس توسعه مفاهیم و دانش‌های جدید ایجاد روحیه کاوشگری و پرورش تفکر خلاق در بین دانش‌آموزان
	پرورش خلاقیت فردی	توانایی مشاهده اشیاء به روش‌های جدید، یادگیری از طریق تجربیات گذشته و ارتباط آن به موقعیت‌های جدید، تفکر در راستای برداشتن موانع و خطوط نامتعارف، استفاده از دیدگاه‌های غیر سنتی برای حل مسائل، خلق و ابداع چیزی تازه و ابتکاری، طی کردن مراحل فراتر از اطلاعات داده‌شده
۳ ۰ ۱	فراهم کردن بستر مناسب برای توسعه همه‌جانبه	توسعه علمی مدارس، توسعه بهزیستی مدارس، توسعه دانش و مفاهیم، توسعه فضای رقابتی
	بسترسازی فرهنگی	ایجاد ارتباطات فرهنگی پویایی فرهنگی، تعاملات فرهنگی، ایجاد تفکر حمایت فرهنگی، پویایی فرهنگی، گشودگی فرهنگی مدارس
	ایجاد جو انعطاف‌پذیر	سعه‌صدر و گشاده‌رویی، زیبایی دوستی، نگرش صمیمانه، صلح و دوستی

می‌انجامد. بنابراین با توجه به تحلیل نتایج حاصل از مصاحبه‌های انجام‌شده و پاسخ مشارکت‌کنندگان شرایط علی در این پژوهش که مقوله‌های اصلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد شامل موارد زیر است:

۱- شرایط علی توسعه فرهنگی در مدارس کدامند؟ مقوله‌هایی (شرایطی) هستند که مقوله اصلی را تحت تأثیر قرار می‌دهند و به وقوع یا گسترش پدیده موردنظر

مؤلفه‌ها
دانش‌محوری در مدارس - سلامت روحی و روانی - بهبود رفتارها و عادات و رسوم دانش‌آموزان و معلمان - ایجاد استقلال فردی در دانش‌آموز - انضباط اجتماعی - جلب مشارکت عمومی - ایجاد نگاه مثبت - آزادی بیان - آرامش و آسایش در محیط مدرسه - ایجاد شوق و انگیزه در تحقق اهداف توسعه - حمایت مدیریت در تحقق اهداف - کنترل و سرپرستی - ارتباطات قوی - احترام و اعتماد متقابل - ترغیب کار تیمی - آموزش تحمل باورهای مخالف - ایجاد تفکر حمایت فرهنگی - امکانات و تجهیزات لازم - آموزش مسئولیت‌پذیری - آموزش آداب اجتماعی - افزایش دانش فرهنگی - ایجاد آمادگی روانی و عاطفی - نوسازی ارزش‌های فرهنگی - پرورش تفکر فرهنگی - تقویت فهم و بصیرت فرهنگی - تقویت یکپارچگی فهم اهداف - اعتماد و اطمینان بین دانش‌آموزان و عوامل مدرسه - آموزش صداقت - فرهنگ مشارکت - ایجاد جو انعطاف‌پذیر

۲- زمینه‌های توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟ بستر یا زمینه مجموعه مشخصه‌های ویژه‌ای است که به پدیده موردنظر دلالت می‌کند، بستر نشانگر مجموعه شرایط خاصی است که در آن راهبردهای کنش و واکنش صورت می‌پذیرد. در این پژوهش زمینه‌های توسعه فرهنگی در مدارس شامل موارد زیر است:

زمینه مجموعه مشخصه‌های ویژه‌ای است که به پدیده موردنظر دلالت می‌کند، بستر نشانگر مجموعه شرایط خاصی است که در آن راهبردهای کنش و واکنش صورت می‌پذیرد. در این پژوهش زمینه‌های توسعه فرهنگی در مدارس شامل موارد زیر است:

مؤلفه‌ها
کارآفرینی در کلاس‌های درس و مدرسه، عدالت آموزشی، عدالت جنسیتی، همگرایی قومی و نژادی، احترام به ادیان و مذاهب، رقابت مثبت - نگرش صمیمانه - تعاملات گروهی - الگوی ارتباطی قوی - یادگیری مشارکتی - تولید ایده‌های نوین - پیوند گروهی، طرح ایده‌های نوآورانه - آینده‌نگری و آینده‌پژوهی - کرامت انسانی - اخلاق‌مداری - همدلی - مهارت‌آموزی - ماهر پروری، سعه‌صدر و گشاده‌رویی - عقل‌گرایی - واقعیت‌گرایی - روحیه تفکر

گروهی - انسان‌دوستی - زیبایی دوستی - صلح و دوستی - عشق‌ورزی - افزایش توانمندی - حمایت والدین و کارکنان از امور فرهنگی - ایجاد ارتباطات فرهنگی - خلاقیت فرهنگی - لذت‌بخش بودن برنامه‌های فرهنگی - ارزش‌گذاری مثبت - نگاه مثبت - خودکارآمدی - هویت مشترک - امنیت شغلی - توسعه خودکنترلی - ایجاد جو انعطاف‌پذیر - جو خلاق - نقدپذیری.

۳- راهبردهای توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟ راهبردها مبتنی بر کنش‌ها و واکنش‌هایی برای کنترل، اداره و برخورد با پدیده موردنظر هستند. راهبردها مقصود داشته، هدفمند است و به دلیلی صورت می‌گیرد. راهبردهای شناخته‌شده توسعه فرهنگی در مدارس در این پژوهش شامل موارد زیر است:

مؤلفه‌ها
دانش‌آموزی محوری در کلاس درس - خردگرایی - توسعه دانش و مفاهیم - ایجاد جو شادی و نشاط در مدارس - تعامل با فرهنگ‌های مختلف - پرورش خلاقیت فردی - سبک رهبری خلاقانه - موفقیت‌مداری - مشارکت و همکاری - هدف‌مداری - ارتقای یادگیری دانش‌آموزان - ارتقای مهارت‌های فردی - تسهیل عملکرد فردی و گروهی - آزادی عمل معلمان - اندیشه‌سازی - پژوهش و نوآوری در زمینه توسعه فرهنگی - تعمق بخش امور فرهنگی - زمینه‌سازی و بستر مناسب - توسعه فضای رقابتی فرهنگی - درونی‌سازی ارزش‌های فرهنگی - تقویت باورهای فرهنگی دانش‌آموزان - کاوشگری و پرورش تفکر خلاق - انطباق‌پذیری - هماهنگی - تقویت تیم بحران مدرسه - مهارت‌های دوست‌یابی - کشف استعدادها و فردی - تقویت کار گروهی در دانش‌آموزان - توجه به حفظ محیط‌زیست در مدرسه

۴- عوامل مداخله‌گر توسعه فرهنگی مدارس کدامند؟ شرایط ساختاری که به پدیده‌ای تعلق دارند و بر راهبردهای کنش و واکنش اثر می‌گذارند. آن‌ها راهبردها را در درون زمینه خاصی سهولت می‌بخشند و یا آن‌ها را محدود و مقید می‌کنند. عوامل مداخله‌گر توسعه فرهنگی در این پژوهش عبارت‌اند از:

مؤلفه‌ها
غالب بودن ارتباط رسمی نسبت به روابط غیررسمی بین دانش‌آموز و عوامل مدرسه - کمبود تنوع برنامه‌های فرهنگی و هنری - فن‌آوری‌های نوین - پایین بودن ریسک‌پذیری عوامل مدرسه - تعارض بین عوامل مدرسه - سیستم پاداش و تنبیه - بوروکراسی اداری - جهت‌گیری حرفه‌ای - خودمختاری معلم - کمبود منابع مالی - تعاملات فرهنگی - تنوع فرهنگی - آزادی بیان - برنامه‌های حمایتی - فرهنگ ارتباط. کمبود امکانات - روابط غیررسمی بین عوامل آموزشی - تعارض بین اهداف و برنامه‌های فرهنگی - محدودیت زمانی - اسناد بالادستی - سیستم متمایل به تمرکز نظام آموزشی - محدودیت محتوای درسی - کم‌توجهی به تنوع فرهنگی در محتوای درسی - پایبندی به مقررات مدرسه - کم‌رنگ بودن ارتباط اولیاء با مدرسه - متعصب بودن معلمان نسبت به برنامه‌های فرهنگی - ضعف جرات‌مندی دانش‌آموزان - مقاومت مدیران در برابر تغییرات.

۵- پیامدهای توسعه فرهنگی در مدارس کدامند؟ نتایجی که در اثر راهبردها پدیدار می‌شود. پیامدها نتایج و حاصل کنش‌ها و واکنش‌ها هستند. پیامدها را همواره نمی‌توان پیش‌بینی کرد و الزاماً همان‌هایی نیستند که افراد قصد آن را داشته‌اند. پیامدها ممکن است حوادث و اتفاقات باشند، شکل منفی به خود بگیرند، واقعی یا ضمنی باشند و در حال یا آینده به وقوع بپیوندند. پیامدهای حاصل از توسعه فرهنگی در مدارس عبارت‌اند از:

مؤلفه‌ها
پویایی فرهنگی - جذابیت آموزشی - نوگرایی فرهنگی - توسعه علمی مدارس - توسعه بهزیستی مدرسه - گشودگی فرهنگی در مدرسه - بهره‌برداری بهینه از منابع مدرسه - افزایش کیفیت آموزش در مدارس - گسترش علم و فناوری - امنیت روانی در مدرسه - امنیت اجتماعی در مدرسه - امنیت فرهنگی در مدرسه - همزیستی مسالمت‌آمیز در مدرسه - احترام به عقاید مخالف - همدلی و همدردی - مسئولیت‌پذیری - اعتماد - یکپارچگی و انسجام - اصلاح امور و بهبود فعالیت‌های مدرسه - شکوفایی و خلاقیت در مدرسه - ارتقای بهره‌وری - رشد حرفه‌ای معلمان - افزایش امید به زندگی - رشد شخصیت فرهنگی دانش‌آموزان - افزایش خودباوری در مدرسه - بلوغ سازمانی مدرسه - افزایش مشارکت و کار گروهی - روابط صمیمانه و جو دوستی - افزایش تعامل

فرهنگی - تعهد و تلاش جمعی برای پیشرفت - تقویت روابط معنوی در مدرسه - تقویت کیفیت شادی در مدرسه - رشد همه‌جانبه توانمندی‌های دانش‌آموز - ارتقاء مهارت‌های زندگی - تقویت فرهنگ‌های بومی و منطقه‌ای - پرورش تفکر فرهنگی - تقویت باورهای فرهنگی - ارتقاء مهرورزی - ایجاد عدالت فرهنگی - درونی سازی ارزش‌های فرهنگی - اخلاق‌مداری - وفاداری به مدرسه.

مدل ۱: مدل تدوین شده توسعه فرهنگی مدارس بر اساس نظریه داده بنیاد

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف توسعه فرهنگی مدارس بر اساس الگوی داده بنیاد انجام گرفت؛ بنابراین با توجه به نتایج کدگذاری مصاحبه‌ها، مؤلفه‌های توسعه فرهنگی مدرسه، در شش مقوله اصلی شرایط علی، پدیده محوری، زمینه‌ها، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامدهای توسعه فرهنگی مدارس تدوین و ارائه گردید. بر اساس الگوی نهایی توسعه فرهنگی مدارس، یافته‌های پژوهش حاضر به صورت زیر ارائه می‌شود: با توجه به تحلیل نتایج حاصل از مصاحبه‌های انجام شده و پاسخ مشارکت‌کنندگان شرایط علی که مقوله اصلی (توسعه فرهنگی مدارس) را تحت تأثیر قرار می‌دهد، شامل مقوله سلامت روحی و روانی، انضباط اجتماعی، ایجاد نگاه مثبت، ایجاد شوق و انگیزه در تحقق اهداف توسعه، حمایت مدیریت در تحقق اهداف، نوسازی ارزش‌های فرهنگی، آموزش مسئولیت‌پذیری دانش‌محوری در مدارس، ایجاد استقلال فردی در دانش‌آموز، آموزش آداب اجتماعی و آموزش صداقت است. بدیهی است که هر کدام از این عوامل نقش بسزایی در فراهم آوردن زمینه‌های تحقق توسعه فرهنگی در مدارس ایفا می‌کنند. پدیده محوری، توسعه فرهنگی در مدارس است که شامل سه مقوله اصلی و شانزده مقوله فرعی بوده که عبارت‌اند از: اهداف (آزادی بیان، ایجاد آرامش و آسایش در محیط مدرسه، سلامت روحی و روانی، فرهنگ مشارکت و ترغیب کار تیمی) ویژگی‌ها (عدالت جنسیتی، کرامت انسانی، تعاملات گروهی، تقویت روحیه گروهی، امنیت شغلی، آزادی عمل معلمان، ارتقا یادگیری و پرورش خلاقیت فردی) شیوه اجرا (زمینه‌سازی بستر مناسب کشف استعدادها، فردی، توسعه فضای رقابتی و ایجاد جو انعطاف‌پذیر). شرایط زمینه‌ای شامل کارآفرینی در کلاس‌های درس و مدرسه، عدالت آموزشی، عدالت جنسیتی، همگرایی قومی و نژادی، احترام به ادیان و مذاهب، رقابت مثبت، نگرش صمیمانه، تعاملات گروهی، الگوی ارتباطی قوی، یادگیری مشارکتی، تولید ایده‌های نوین، پیوند گروهی، طرح ایده‌های نوآورانه، آینده‌نگری و

آینده‌پژوهی، کرامت انسانی و اخلاق‌مداری است. غالب بودن ارتباط رسمی نسبت به روابط غیررسمی بین دانش‌آموز و عوامل مدرسه، کمبود تنوع برنامه‌های فرهنگی و هنری، فناوری‌های نوین، پایین بودن ریسک‌پذیری عوامل مدرسه، تعارض بین عوامل مدرسه، سیستم پاداش و تنبیه، بوروکراسی اداری، جهت‌گیری حرفه‌ای، خودمختاری معلم، تنوع فرهنگی، آزادی بیان، برنامه‌های حمایتی، فرهنگ ارتباط مهم‌ترین شرایط مداخله‌گر هستند که راهبرد را تحت تأثیر قرار می‌دهند. راهبردهای مدل ارائه شده شامل دانش‌آموزی محوری در کلاس درس، انطباق‌پذیری، خردگرایی، توسعه دانش و مفاهیم، ایجاد جو شادی و نشاط در مدارس، تعامل با فرهنگ‌های مختلف، پرورش خلاقیت فردی، سبک رهبری خلاقانه، موفقیت‌مداری، مشارکت و همکاری، هدف‌مداری، ارتقاء یادگیری دانش‌آموزان، ارتقاء مهارت‌های فردی، تسهیل عملکرد فردی و گروهی، آزادی عمل معلمان، اندیشه‌سازی، مهارت‌های دوست‌یابی، کشف استعدادها، تقویت کار گروهی در دانش‌آموزان و توجه به حفظ محیط‌زیست در مدرسه است. پیامدهای توسعه فرهنگی در مدارس را که تحت تأثیر راهبردها حاصل شده‌اند را می‌توان به ترتیب شامل پویایی فرهنگی، جذابیت آموزشی، نوگرایی فرهنگی، توسعه علمی مدارس، توسعه بهزیستی مدرسه، گشودگی فرهنگی در مدرسه، بهره‌برداری بهینه از منابع مدرسه، افزایش کیفیت آموزش در مدارس، گسترش علم و فناوری، امنیت روانی در مدرسه، امنیت اجتماعی در مدرسه، امنیت فرهنگی در مدرسه، همزیستی مسالمت‌آمیز در مدرسه، احترام به عقاید مخالف، همدلی و همدردی، مسئولیت‌پذیری، اعتماد، یکپارچگی و انسجام، اصلاح امور و بهبود فعالیت‌های مدرسه، شکوفایی و خلاقیت در مدرسه، ارتقاء بهره‌وری، رشد حرفه‌ای معلمان، افزایش امید به زندگی، رشد شخصیت فرهنگی دانش‌آموزان، افزایش خودباوری در مدرسه، بلوغ سازمانی مدرسه، افزایش مشارکت و کار گروهی، روابط صمیمانه و جو دوستی، افزایش تعامل فرهنگی، تعهد و تلاش جمعی برای پیشرفت، تقویت روابط

معنوی در مدرسه، تقویت کیفیت شادی در مدرسه و رشد همه‌جانبه توانمندی‌های دانش‌آموز دانست. نتایج به‌دست‌آمده از یافته‌های پژوهش، با یافته‌های (غلامی، ۱۳۹۰) توسعه و پیشرفت زندگی فرهنگی یک جامعه باهدف تحقق ارزش‌های فرهنگی، به صورتی که با وضعیت کلی توسعه اقتصادی و اجتماعی هماهنگ شده باشد، همسو است. همچنین این یافته‌ها نشان می‌دهند که وجود امکانات و ظرفیت‌های فرهنگی مناسب در مدرسه نقش اساسی در شکوفایی استعدادها و توانایی‌های دانش‌آموزان و به طبع، پویایی و جذابیت آموزش و همچنین نوگرایی فرهنگی و توسعه فرهنگی در مدرسه دارد، این نتیجه با نتایج اجلاس جهانی سیاست‌های فرهنگی که در سال ۱۹۸۲ در مکزیک برگزار شد، هم‌راستا است. ایجاد رشد مؤلفه‌های فرهنگی بدون آموزش و پرورش قوی امکان‌پذیر نیست لذا اول تحول در آموزش و پرورش ایجاد و بعد تحول فرهنگی توسعه جامعه رخ می‌دهد (ابان و خداشناس، ۱۳۹۴).

فرهنگ مدرسه بسیار مهم است زیرا عادات، سنن و رسوم را به نمایش می‌گذارد (استول، ۱۹۹۹) و تعامل معلم و دانش‌آموز و همچنین تعامل بین معلمان را شکل می‌دهد (پاورز، ۲۰۰۹). شناخت فرهنگ سازمانی مدرسه، عملاً معنا دادن به دنیای اجتماعی مدرسه است که کنش‌ها، فرایندها و اعمال اجتماعی به کشف پدیده حقیقی و بدیع از زیست جهان مدرسه منجر میشود و ناشناخته موجود در مسیر فرایندهای آموزشی با دغدغه موجود بازشناسی می‌شود. تحقیقات نشان داد که فرهنگ سازمانی مدرسه دارای عناصر مختلف و متأثر از پدیده‌های اجتماعی متنوع است و الگوی

واحدی نمی‌تواند، مرجع مدرسه باشد. لذا برای شناسایی فرهنگ سازمانی مدرسه، بدون مطالعات فرهنگی نمی‌توان دیدگاه مدیریتی داشت. با توجه به دگرگونی‌های فرهنگی اجتماع، می‌طلبند که مسئولین و پژوهشگران نظام آموزشی با درک و رصد دقیق از فرهنگ سازمانی مدارس، هرگونه تغییر رویکردی و اجرایی در سیستم آموزشی را برنامه‌ریزی و هدایت نمایند (تسلیمی، فراستخواه، حسن مرادی، ۱۳۹۹). در بلندمدت هرگونه تغییر در فرهنگ مدارس موجب تغییر در فرهنگ سایر سازمان‌ها می‌گردد (احمدی، ۱۳۸۰). این نتایج با نتیجه پژوهش حاضر هم‌جهت است. از لحاظ کاربردی، یافته‌های پژوهش بیانگر این است که برای افزایش توسعه فرهنگی در مدارس، توجه به ظرفیت‌ها، امکانات، برنامه‌ها و ارتباطات فرهنگی اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین، نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند دانش لازم را در اختیار مدیران و معاونان مدارس قرار دهد تا رویکرد فرهنگی خود را با دانش‌آموزان و اولیاء در جهت مثبت سوق دهند. به همین دلیل، پیشنهاد می‌شود در برنامه‌های دانش‌افزایی و ضمن خدمت مدیران و معاونان مدارس، آموزش‌های لازم را در این زمینه در نظر گرفت. همچنین پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های بعدی، به بررسی اثربخشی ظرفیت‌های فرهنگی مدارس بر فرهنگ‌پذیری دانش‌آموزان مقاطع تحصیلی مختلف پرداخته شود. شایان‌ذکر است که محدودیت پژوهش حاضر را می‌توان عدم وجود نظر معلمان، دانش‌آموزان و اولیاء که می‌تواند حتی به غنی‌تر شدن یافته‌های پژوهش منجر شود، دانست.

منابع

- ابان، اسحق، خداشناس، محمدرضا (۱۳۹۴)، نقش آموزش و پرورش در توسعه علمی، فرهنگی و اجتماعی،
- ابراهیم زاده، بیت اله و ناظم، فتاح (۱۳۹۷)، شناسایی و تدوین مولفه های مؤثر بر مدل شایستگی مدیران مدارس ابتدایی شهر تهران، فصلنامه مدیریت و رهبری آموزشی، سال دوازدهم، شماره چهارم.
- احمدی، عبدالله (۱۳۸۰)، فرهنگ مدارس و رابطه آن با احساس معلمان، دانش و پژوهش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، شماره دهم، زمستان ۱۳۸۰، صص ۹۹-۱۲۲
- بابایی فرد، اسدالله (۱۳۸۹)، توسعه فرهنگی و توسعه اجتماعی در ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دهم، شماره ۳۷
- پناهی، محمدحسین (۱۳۹۳)، توسعه فرهنگی ضرورت توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۲۲، بهار ۱۳۹۴
- پهلوان، چنگیز (۱۳۷۸)، توسعه فرهنگی، ترجمه احمد صبوری، نشر وزرات فرهنگ و ارشاد اسلامی سازمان چاپ و انتشارات، تهران
- تسلیمی، مهناز، فراسنخواه، مقصود، حسن مرادی، نرگس. (۱۳۹۹). سنخ شناسی فرهنگ سازمانی مدارس. دوماهنامه علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۱۱(۴۵)، ۱۶۷-۱۸۶.
- دومین همایش ملی چالش ها و راهکارهای توسعه - ۱۳۹۴
- صفری، محمود، جعفری، پریش، سهیلی نیا سمانه (۱۳۹۴) تحلیلی بر فرهنگ مدرسه، دومین اجلاس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان شناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی
- صفری، محمود، سلیمانی نادر، جعفری پریش (۱۳۹۷)، شناسایی عوامل توسعه دهنده فرهنگ کارآمدی جمعی معلمان شهر تهران از دیدگاه خبرگان، فصلنامه علمی - پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال دهم، شماره ۱، بهار ۹۸، پیاپی ۳۷
- منافی شرف آباد، کاظم، زمانی، الهام (۱۳۹۱)، نقش نظام آموزش و پرورش در توسعه فرهنگی، مجله مهندسی فرهنگی، سال هفتم، شماره ۷۳
- نظری، علی، حسنی، رفیق، شیربگی، ناصر (۱۳۹۷)، رهبری مراقبتی مدیران مدارس، تحلیل اکتشافی، فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت مدرسه، دوره ششم، شماره دوم
- نیسانی، محمدرضا، رامشگر، ریحانه (۱۳۹۲)، نقش فعالیت های فرهنگی دانشگاه ها در توسعه فرهنگی جامعه، مهندسی فرهنگی، سال هشتم، شماره ۷۶، تابستان ۱۳۹۲
- J.P.Sartre. (1998), Situations V. Paris. Social Progress and Cultural Development, Paris, 1998
- MaidierMaraña(2010), Culture and Development. UNESCO Center of the Basque CountryPº Uribitarte 12, local 2, Bilbao, Spain
- Maslowski, R. (2001). School culture and school performance: An explorative study into the organizational culture of secondary schools and their effects. Twente, University Press.
- Powers, J. M. (2009). Charter schools: From reform imagery to reform reality. New York, Palgrave Macmillan. Retrieved from https://doi.org/10.1057/9780230622111_1
- Schoen, L. T. & Teddlie, C. (2008). A new model of school culture: A response to a call for conceptual clarity. School Effectiveness and School Improvement, 19(2), 129-153. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/09243450802095278>
- Scott, Melissa A. (2016). "The development and implementation of academic optimism and parent involvement: A case study" Ph.D. Dissertation. The University of Alabama, 2016, 135 pages;
- Stoll, L. (1999). School culture: Black hole or fertile garden for school improvement? In: Prosser, J. (ed.), School Culture. London, Paul Chapman (pp. 60-76). Retrieved from <https://doi.org/10.4135/9781446219362.n3>
- XiaojuDuan(2018) School Culture and School Effectiveness: The Mediating Effect of Teachers" Job Satisfaction International Journal of Learning, Teaching and Educational Research Vol. ۱۷, No. ۵, pp. ۲۵-۱۵, May ۲۰۱۸